श्वेतोदरो महागिरा अवगर्द्दआर्जीकीव" इति उक्तम् ।

ऋजूक पु० ऋज–वा० जकङ् । देशभेदे विपाशानदी-जन्मभूमौ । ऋजूके भवा ऋण्–पृषो० । आर्जीकीया तत्-प्रभवायां विपाशायाम् "इमं मे गङ्गे ! यमुने ! सरस्वति ! शुतद्रि ! स्तोमं सचता परुष्ण्या । असिक्न्यामरुद्वृधे वितस्तयार्जीकीये ! शृणुह्या सुषोमया" ऋ० १०,७५,५, इमामुदाहृत्य निरुक्ते आह । "आर्जीकीयां विपाड्डित्याहुः ऋजूकप्रभवा ऋजुगामिनी वा" तेन विपाशानद्युत्-पत्तिस्थानमृजूक इति गम्यते ।

ऋजूकरण न० अन्ऋजुः ऋजुः क्रियतेऽनेन ऋजु+अभूततद्भावे च्वि+कृ–करणे ल्युट् । १सरलतासम्पादनसाधने सुश्रु-तोक्ते १यन्त्रव्यापारभेदे । "यन्त्रकर्म्माणि तु निर्यातनपूरण-बन्धनव्यपवर्त्तनचालनविवर्त्तनविवरणपीड़नमार्गविशोधन विकर्षणाहरणोच्छ्रनोन्नमनविनमनभञ्जनोन्मथनाचूषणैश्च दारणर्ज्जूकरणप्रक्षालनप्रधावनप्रमार्जनानि चतुर्विंशतिः" सुश्रु० । २तथाभूतव्यापारमात्रे च ।

ऋजूयत् त्रि० अजु गच्छति ऋतुं गच्छति वा ऋजु+अत्+–वा क्यच् ऋजूय–पृषो० तस्य जो वा यत् । १ऋजु-गामिनि २ऋतुगामिनि च "देवानां भद्रा सुमतिर्ऋजूयतां देवानां रातिरभि नो निवर्त्तताम्" ऋ० १,८९,१, श्रुतिमा-श्रित्य "ऋजूयतामृजुगामिनामृतुगामिनां वेति" निरुक्तम् ।

ऋज्र पु० ऋज–गत्यादिषु रन् नि० । १नायके उज्ज्वल० । २ऋजुगामिनि त्रि० । "सू मन्यू ऋज्रा वातस्याश्वा" ऋ० १, १९४,५ । "ऋज्रा ऋजुगामिनौ" भा० । "ऋज्रा वाजं न गध्यम्" ऋ० ४,१६,११ ।

ऋज्वी स्त्री ऋजु+स्त्रियां वा ङीष् । १आर्ज्जवत्यां स्त्रियाम् ऋजुशब्दे उदा० । स्त्री० त्रि० उक्ते षड्वायां २गतिभेदे । "वक्रानुवक्रा कुटिला मन्दा मन्दतरा समा ! तथा शीघ्रा शीघ्रतरा षड्वायामष्टधा गतिः । तत्रातिशीघ्रा शीघ्राख्या मन्दा मन्दतरा समा । ऋज्वीति पञ्चधा ज्ञेया या वक्रा सानुवक्रगा" सू० । "तत्राष्टविधगतिषु अतिशीघ्रेत्यादिः समेत्यन्ता इत्येवं पञ्चधा गतिः ऋज्वी-मार्गी गतिर्ज्ञेया या गतिः सानुवक्रगा अनुवक्रगमनेन सह वर्त्तमाना पूर्व्वश्लोकेऽनुवक्रगतेर्वक्रकुटिलमध्येऽभिधा-नात् उभयासन्नत्वाच्च सानुवक्रा कुटिलेति गतिर्वक्रा ज्ञेया तथा च षड्वायां मार्गी वक्रेति गतिद्वयम्" रङ्ग० ।

ऋञ्जसान पु० ऋजि–असानच् । मेघे उज्ज्वल० ।

ऋण गतौ तना० उभ० सक० सेट् । अर्णोति ऋणोति, ऋणुते आर्णीत् आर्णिष्ट । आनर्ण आन्ऋणतः आन्ऋणे । ऋणः ।

ऋण त्रि० ऋण–क । १गन्तरि । "धनीयान्ऋणो न तावुरति धन्वा राट्" ऋ० ६,१२,५ "ऋणः गोष्वगन्ता" भा० "उत ऋणेव वातव" १०,१२७,७ । ऋ–क्त नि० । २अवश्यदेये (धार) अईर्चा० पुं न० । "ऋतावानश्चयमाना ऋ-णानि" ऋ० २,२७,४ । "ऋणानि स्तोतृभिरन्येभ्यो देयानि" भा० । "पर ऋणा सावीरध मत्कृतानि" ऋ० २,२८ ९ । "ऋणानि पित्रादिभिः कृतानि अस्माभिर्देयानि । अथ मत्कृतानि ऋणानि" भा० तच्च अवश्यशोध्यत्वेन लौकिकमलौकिकञ्च । तत्र देवादित्रयाणां चतुर्णां पञ्चानां वा अवश्यशोध्यत्वादलौकिकर्णत्वम् अशोधने प्रायश्चित्त-त्वात्तस्य तथात्वम् । ऋणानपक्रियाया उपपातकशब्दे उक्त-शास्त्रेण प्रायश्चित्तत्वम् । "देवानाञ्च पितॄणाञ्च ऋषीणाञ्च तथा नरः । ऋणवान् जायते यस्मात् तन्मोक्षे प्रयतेत् सदा । देवानामन्ऋणो जन्तुर्यज्ञैर्भवति मानवः । अल्प-वित्तैश्च पूजाभिरुपवासव्रतैस्तथा । श्राद्धेन प्रजया चैव पितॄणामन्ऋणो भवेत् । ऋषीणां ब्रह्मचर्य्येण श्रुतेन तपसा तथा" विष्णुधर्म्मो० पु० । "जायमानो वै ब्राह्म-णस्त्रिभिर्ऋणैर्ऋणी भवति ब्रह्मचर्य्येण ऋषिभ्यो, यज्ञेन देवेभ्यः, प्रजया पितृभ्यः" मिता० श्रुतिः । "न च जातमात्रोऽकृतदाराग्निपरिग्रहोयज्ञादिष्वधिक्रियते । तस्मादधिकारी जायमानो ब्राह्मणादिर्यज्ञादीननुतिष्ठेत्" मिता० । "ऋणानि त्रीण्यपाकृत्य मनोमोक्षे निवेशयेत् । अनपाकृत्य मोक्षं तु सेवमानः पतत्यधः" । "महर्षिपितृदेवानां गत्वानृण्यं यथाविधि । पुत्रे सर्व्वं समासज्य वसेन्माध्यस्थ्यमाश्रितः" मनुना क्रमेण चातु-राश्रम्यपक्षमाश्रित्योक्तम् । यथा च ब्रह्मचर्य्यादेव प्रव-ज्याधिकारस्तथा आश्रमशब्दे ८२९ पृ० उक्तम् । अवश्यदेयत्वेन चतुर्विधं पञ्चविधञ्चर्णं दर्शितं भा० आ० १२० अ० । "ऋणैश्चतुर्भिः संयुक्ता जायन्ते मानवा भुवि । पितृदेवर्षिमनुजैर्देयं तेभ्यश्च धर्म्मतः" इत्युपक्रम्य "यज्ञैस्तु देवान् प्रीणाति स्वाध्यायतपसा मुनीन् । पुत्रैः श्राद्धैः पितॄंश्चापि आनृशंस्येन मानवान्" "ऋणमुन्मुच्य देवानामृषीणाञ्च तथैव च । पितॄणामथ विप्राणाम-तिथीनाञ्च पञ्चमम्" अनु० ३७अ० । "ऋणाभिधानात् स्वयमेव केवलं तदा पितॄणां सुखदे स बन्धनात्" "अस-ह्यपीडं भगवन्नृणमन्यमवेहि मे" "नचोपलेभे पूर्वेषामृण निर्मोक्षसाधनम्" रघुः । लौकिकऋणम् (धार) (वर्ज्ज)